Armenië-Herdenking van de Armeense genocide: 'Honderd jaar later zijn de Armeniërs niets vergeten'

*Arménie: Commémoration du génocide des Arméniens, "Cent ans après,
les Arméniens n'oublient pas"*

Bernard Coulie

Traducteur : Gorik de Henau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/4690>

DOI : 10.4000/temoigner.4690

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 2 mai 2016

Pagination : 154-158

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Bernard Coulie, «Armenië-Herdenking van de Armeense genocide: 'Honderd jaar later zijn de Armeniërs niets vergeten'», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 122 | 2016, Online op 30 septembre 2021, geraadpleegd op 05 janvier 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/4690> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.4690>

Armenie

HERDENKING VAN DE ARMEENSE GENOCIDE: 'HONDERD JAAR LATER ZIJN DE ARMENIËRS NIETS VERGETEN'¹

De herdenking van een eeuw Armeense volkerenmoord staat wel degelijk in het teken van de herinnering. Maar om welke herinnering gaat het, die van de politiek of die van de geschiedenis?

In 1915-1916, tijdens de Eerste Wereldoorlog, begon de regering van de Jonge Turken die in het Ottomaanse Rijk aan het bewind was met het systematisch liquideren van de Armeense bevolking op zijn grondgebied. Vandaag telt men 1,5 miljoen slachtoffers. Daarbij komen nog de duizenden Assyrische slachtoffers en Grieken uit de Pontusstreek, twee andere christelijke gemeenschappen die in dezelfde periode werden uitgeroeid.² Als in 1943 de term 'genocide' het licht ziet, wordt hij onmiddellijk toegepast op het Armeense bloedbad. Het is trouwens algemeen bekend dat Raphael Lemkin zich op de gebeurtenissen in 1915-1916 inspireerde voor de term en het concept 'genocide', die hij wilde betrekken op de Joodse slachtoffers van de Holocaust. Sindsdien hebben de Armeniërs onophoudelijk geëist dat het concept ook op hen zou

worden toegepast, in het bijzonder door de Turkse Republiek, waarin ze de opvolger zien van de regering van de Jonge Turken begin twintigste eeuw. Dit maar om te zeggen dat er met spanning werd uitgekeken naar het eeuwfeest van de gebeurtenissen in 1915.

Waaruit bestond de verwachting precies? In de eerste plaats was het de bedoeling om via de herdenking van het eeuwfeest te profiteren van de internationale media-aandacht, het publiek te sensibiliseren en in één moeite door bepaalde landen zover te krijgen dat ze de Armeense genocide officieel erkenden. De tweede verwachting, misschien minder uitgesproken maar eens zo belangrijk, had betrekking op Turkije. Zou het land de langverwachte daad stellen en een kritische blik werpen op zijn eigen verleden? Tot slot was er het verlangen om alle Armeniërs, zowel in de Armeense Republiek als in de diaspora, op één lijn te krijgen. Zo werd in januari 2015, tijdens de voorbereidingen op de herdenking, een pan-Armeense verklaring opgesteld en goedgekeurd (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia 2015). Daarin werden

(1) Titel van het dossier in *La Libre Belgique*, 23 april 2015.

(2) Over de Armeense volkerenmoord, zie bijvoorbeeld Chaliand & Ternon 1984. Het valt op dat er in 2015 heel wat publicaties over de volkerenmoord verschenen.

© Bernard Coullie

– Heiligverklaring van de slachtoffers van de genocide van 1915. Kathedraal van Etsjmiadzin, Armenië, 23 april 2015.

de Armeense verwachtingen naar de internationale gemeenschap en meer bepaald naar Turkije duidelijk verwoord.

Zoals een reeks andere landen speelde ook België daarbij een rol. België, een land dat onderdak verleent aan een omvangrijke Armeense gemeenschap, moest de genocide nog officieel erkennen. Daarbij kunnen twee onlosmakelijk verbonden dimensies worden onderscheiden: enerzijds de mediaverslaggeving over de herdenking in België en de politieke stellingnames daaromtrent, anderzijds de activiteiten die de Armeense gemeenschap in België organiseerde rond de herdenking van het eeuwfeest.

We moesten dan wel wachten tot eind april – de officiële herdenking van de volkerenmoord vindt plaats op 24 april, de verjaardag van de arrestatie van 650 Armeense prominenten en intellectuelen op 24 april 1915 in Constantinopel, wat als het startschot

van de volkerenmoord geldt –, de media brachten wel degelijk uitgebreid verslag uit over de gebeurtenis. Paradoxaal genoeg was er weinig aandacht voor wat er in België gebeurde en ging de prioriteit naar de weergave van de historische feiten en de actuele geopolitieke uitdagingen. In alle historische herdenkingen lag de klemtoon op de omvang van de slachtpartijen en het niet-erkennen door Turkije, alsof het twee kanten van dezelfde medaille betrof. Dat was duidelijk de teneur van de pan-Armeense verklaring in januari 2015, waarin vooral de Turkse houding het moest ontgelden. De grens tussen Turkije en de Armeense Republiek is nu al meerdere decennia gesloten is, waardoor elk verkeer van personen en goederen onmogelijk is en de economische ontwikkeling van Armenië zwaar wordt gehypothekeerd. Vanwege de Armeniërs en meer bepaald de Armeense Republiek is het niet alleen een historische en morele eis dat Tur- ●●●

••• kijke de volkerenmoord erkent. Het gaat er ook om de betrekkingen tussen beide landen te normaliseren, want dat heeft de Armeense economie dringend nodig. Maar dat de Belgische media er voortdurend op terugkomen dat Turkije de volkerenmoord niet erkent, valt niet onder dezelfde logica. Gaat er niet iets anders achter schuil? Zou men er niet de uiting in kunnen zien van een verborgen vrees voor een eventuele (en steeds minder waarschijnlijke) toetreding van Turkije tot de Europese Unie? Toen de Russische president op 24 april 2015 aanwezig was bij de plechtigheden in Jerevan gebruikte Boris Toumanof in *La Libre Belgique* van 22 april de volgende titel: 'Poutine pris entre les feux arménien et turc' (Armenië en Turkije: Poetin tussen twee vuren); in het dossier van de krant *Le Soir* van 23 april werd melding gemaakt van de Turkse weigering 'om het woord "volkerenmoord" te gebruiken, in de plaats daarvan hebben ze het over een "bloedbad" en een "ramp"'. Over de Armeense genocide was er geen artikel of geen uitzending op radio en televisie waarin de Turkse niet-erkenning niet werd aangekaart, alsof Turkije het enige land was die deze houding aannam. Heel wat andere landen hadden en hebben die volkerenmoord nog steeds niet erkend, om te beginnen de Verenigde Staten, maar daarover wordt veel minder gesproken. Turkije is een filter, of misschien wel *de* filter, geworden waarmee België de Armeense genocide beschouwt. Het is natuurlijk eigen aan een herdenkingspolitiek om de gebeurtenissen uit het verleden te bekijken via het prisma van recentere of zelfs hedendaagse gebeurtenissen. Per slot van rekening is de geschiedenis niet het verleden, maar alleen wat ervan bekend is en de manier waarop erover wordt verteld, waarbij het vertelde vaak meer zegt over de verteller dan over het verleden zelf.

In België werd door de herdenking van de volkerenmoord al snel de kwestie van de erkenning opgeworpen. In 1998 had de Senaat een motie in die zin goedgekeurd, maar een officiële stellingname door regering of parlement liet nog op zich wachten. De politici verlieten zich immers op hypothetische beslissingen van nationale en internationale rechtbanken, en de stellingnames waren duidelijk uiteenlopend en afwachtend. Het dossier dat op 23 april in *La Libre Belgique* verscheen, was veelzeggend, net als het geharre-

war over de minuut stilte in het Brusselse parlement: om te vermijden dat bepaalde afgevaardigden positie moesten kiezen, werd de aandacht verschoven naar de honderden migranten die op zee waren omgekomen. *La Libre Belgique* had op 23 april als titel: 'Le PS fait plier le Parlement bruxellois. L'assemblée n'observera pas une minute de silence qui gênerait visiblement certains députés' (De PS doet het Brusselse parlement buigen. De vergadering zal geen minuut stilte houden omdat die duidelijk een aantal afgevaardigden in verlegenheid brengt). Het dossier over de erkenning van de volkerenmoord raakte dus besmet door de interne Belgische politiek.

België mocht dan wel een ondervoorzitter van de Senaat afvaardigen op de eeuwfeestplechtigheden in Jerevan, in het licht van de motie uit 1998 arriveerde de vice-eersteminister en minister van Buitenlandse Zaken pas twee dagen na de plechtigheden in de Armeense hoofdstad, en dan nog alleen als voorzitter van het ministercomité van de Raad van Europa. Houd moed en blaas de aftocht!

Nochtans – en dat is inderdaad het voordeel van het eeuwfeest – waren alle elementen in het openbare debat aanwezig, en door de mediabelangstelling rond de herdenking konden de politici er niet langer het zwijgen toe doen. Eerst werden binnen de Franstalige socialisten de puntjes op de i gezet. 'Génocide arménien: Di Rupo remet les pendules à l'heure en interne' (Armeense genocide: Di Rupo zet intern orde op zaken) schreef *La Libre Belgique* op 28 april, en in een artikel op 30 april werd uitgelegd dat de kopstukken van de partij de genocide erkenden, maar 'door de jacht op Turkse stemmen is er een nieuwe situatie ontstaan'. 'Hypocrisie coupable' (Schuldige schijnheiligheid) was op 2 mei de titel boven het hoofdartikel van Béatrice Delvaux in *Le Soir*. En door het uitblijven van sancties tegen Emir Kir, de burgemeester van Sint-Joost-ten-Node, kreeg ze een paar dagen later gelijk. In een nieuw hoofdartikel op 30 mei ging ze nog verder: 'Génocide arménien: les partis, seuls, ont joué avec le feu' (Armeense genocide: het zijn de partijen die met vuur spelen). Vervolgens was er het geval-Mahinur Ozdemir, de CDH-afgevaardigde die wegens negotisme door de voorzitter uit de partij werd gezet. Een moedige beslissing, maar wellicht niet helemaal vrij

van politieke berekening. 'Le CDH plus ferme que le PS' (De CDH daadkrachtiger dan de PS) schreef *La Libre Belgique* op 30 mei. De Turkse gemeenschap stond centraal in het debat over de erkenning van de genocide, en was dat nu een paradox of een kwalijke zaak? De kwestie kreeg een internationale dimensie toen verscheidene politici Turkije ervan beschuldigden niet alleen de Turkse gemeenschap in België in het geheim te manipuleren, maar ook de politiek zelf. 'Comment le pouvoir turc met la pression sur les autorités belges' (Hoe de Turkse regering de Belgische autoriteiten onder druk zet), stelde *La Libre Belgique* op 3 juni.

Door's lands eventuele erkenning van de Armeense genocide werd op een paar weken tijd een reeks kwalen aan het licht gebracht die diepgeworteld zijn in de Belgische samenleving: sektarisme, stemmenjacht, concurrentie tussen politieke partijen, druk van buitenaf. Naarmate de dagen verstreken, was er steeds minder sprake van geschiedenis en rechtvaardigheid,

en steeds meer van politiek en interne rivaliteit. Herdenkingspolitiek, werkelijk?

Het ogenblik leek aangebroken om aan te geven dat de speeltijd voorbij was. In een interview met de RTBF-televisie op 20 mei erkende de eerste minister de Armeense genocide. Dat deed hij opnieuw op stellige wijze op 18 juni tijdens een tussenkomst in de Kamer, die in zekere zin een oproep was. Er werd een tekst voorbereid die op 7 juli in de vorm van een voorstel tot resolutie werd goedgekeurd in de Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken, en vervolgens op 23 juli in voltallige vergadering in de Kamer. Maar alweer waren er afwijkende opvattingen en druk in het spel. Afwijkende opvattingen: de oppositie oordeelde dat de motie niet ver genoeg ging, maar wees de tekst niet af; op acht onthoudingen na werd hij goedgekeurd. 'Lobbying arménien et turc auprès du monde politique. La reconnaissance du génocide arménien a donné lieu à des pressions diplomatiques' (Armeniërs en Turken lobbyen bij politici. De erkenning van de Armeense ...

© Bernard Coullie

– Genocide-monument, Yerevan, Armenië, 24 april 2015.

- genocide geeft aanleiding tot diplomatieke druk), schreef *La Libre Belgique* op 8 juli.

De Belgische erkenning van de Armeense genocide was zo van een historische in een politieke kwestie veranderd. Tijdens een televisiedebat op zondag 7 juni 2015 sloot de voorzitter van het Armeens Comité van België de uitzending af met het beeld van Russische matrousjka-poppen. Hij legde uit dat de kwestie van de genocide-erkenning een hele reeks andere kwesties inhield, de ene al politiek dan de andere, en waarbij voor de Armeniërs zelf helemaal geen plaats was weggelegd. In naam van de geschiedenis en de gerechtigheid die zijn volk toekwam, vroeg hij terug te keren naar (de erkenning van) de genocide. Het waren wijze woorden.

Terwijl de toenmalige meerderheid dankzij de in de Kamer goedgekeurde tekst kon rondbazuinen dat België eindelijk de genocide had erkend, moesten de Armeniërs vaststellen dat er niet naar hen was geluisterd. Op 24 juli publiceerden jonge Belgische Armeniërs in *La Libre Belgique* een open brief; ze stelden: 'met de gisteravond goedgekeurde resolutie wordt de Armeense genocide herdacht, maar uit de tekst blijkt onwil om haar te erkennen. Hij is dubbelzinnig, in elkaar geflanst en valt helemaal niet te verdedigen!' Vanaf 9 juli hadden de Armeense en Aramese gemeenschappen van België zich al van de in de Kamer voorliggende tekst gedistantieerd. Het belangrijkste argument sloeg op de tweede paragraaf van de resolutie, waarin aan de federale regering werd gevraagd 'te erkennen dat het huidige Turkije in historisch en moreel opzicht niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor het drama van de Armeniërs in het Ottomaanse Rijk'. De twee gemeenschappen vonden daarentegen dat het huidige Turkije, door zijn weigering om de genocide te erkennen, in direct verband stond met de regering die er de dader van was. Opnieuw stond Turkije centraal in het Belgische debat rond de Armeense genocide.

Ver van de politieke discussies ontvouwen de Belgische Armeniërs, net als andere gemeenschappen in de Armeense diaspora, in het eeuwfeestjaar een indrukwekkend aantal activiteiten in een reeks Belgische gezinnen: lezingen, colloquia, tentoonstellingen, publicaties, concerten, opvoeringen en film-

voorstellingen. Bepaalde daarvan, bijvoorbeeld de colloquia, hielden direct verband met en gingen vaak bijna exclusief over de genocide, terwijl heel wat andere meer cultureel of artistiek van opzet waren. Om maar één voorbeeld te noemen, maar dan wel een belangrijk: er was de tentoonstelling *Sarkis met Paradjanov* (Boghossianstichting, Villa Empain, 24 september 2015 – 24 januari 2016). Het betreft twee toonaangevende twintigste-eeuwse Armeense kunstenaars. De eerste werd geboren in Istanboel en vestigde zich later in Parijs; de tweede werd gevangengezet in de kerkers van de Sovjet-Unie.

De films van Atom Egoyan, Canadese cineast van Armeense afkomst, werden in de loop van 2015 in verschillende steden vertoond. Naar aanleiding van de film *Ararat* verklaarde Marie-Aude Baronian in *La Libre Belgique* van 24 april, als antwoord op de vraag of de Armeense genocide de oorspronkelijke leegte van Egoyans werk vormt:

De oorspronkelijke leegte is eigen aan alle Armeniërs. Of je dat nu wilt of niet, je kunt het niet over het Armeense volk hebben zonder de volkerenmoord ter sprake te brengen. Je krijgt zin om tegen hen te zeggen: dat was honderd jaar geleden, het wordt tijd om de pagina om te slaan. Zoals je tegen de Turken zou kunnen zeggen: erken de genocide en sla de pagina om. Maar zelfs die erkenning zou geen waarborg zijn voor een vreedzame rouw. Dat is het tragische aan de genocide, het trauma gaat nooit over. Want het is oorspronkelijk, het zal altijd een wezenlijk onderdeel vormen van onze identiteit.

Voor de Armeniërs kwam het erop aan alle activiteiten in het teken van de herdenking te plaatsen, te laten zien dat de Armeense ziel nog altijd levend en wel is, dat de genocide noch de ontkenning daarvan hun ooit het zwijgen kan opleggen. Ver van de herdenkingspolitiek houden de Belgische Armeniërs de Armeense herinnering levendig, die werd doorgegeven door hun voorouders, slachtoffers of overlevenden van de volkerenmoord. En dat is de enige herinnering die er echt toe doet. ■

Bernard Coulie

Ererector en gewoon hoogleraar, Université catholique de Louvain

Vertaling: Gorik de Henau